

AUDİT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

DOI: 10.59610/bbu1.2023.91-99

*Qəribov Asaf Heydər oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti
E-mail: asafqaribzade@gmail.com
© Qəribov A.H., 2023*

UOT - 336

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN MÜƏYYƏN ETDİYİ XARİCİ SİYASƏT PRIORİTETLƏRİ VƏ İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİN KOORDİNASİYASI

X Ü L A S Ə

Müstəqillik dövründə mürəkkəb formalaşma mərhələlərindən keçmiş Azərbaycanın xarici siyasəti Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi xarici siyasət prioritetləri ölkənin həyati mənafeələrinə xidmət edən, dövlətin strateji maraqları üzərində qurulmuş, hərtərəfli işlənilib hazırlanmış, özünün aydın, konkret vəzifə və istiqamətləri ilə seçilən, bitkin, ardıcıl və prinsiplial xarakter kəsb etməyə başlamışdır.

Bütün bu dəyişikliklər Azərbaycan Respublikasının inkişafına təkan verən sahələrin təkmilləşdirilməsinə şərait yaratmışdır. Eyni zamanda Azərbaycanın əzəli və əbədi torpaqları hesab olunan Qarabağ torpaqlarının erməni qəsbkarlarından alınması dövlətin xarici siyasətində düzgün idarəetmə sisteminin olmasından xəbər verir və tədqiqat işində xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsi üzrə mühüm problemlərin mahiyyəti açıqlanmışdır.

Açar sözlər: iqtisadi sahə, dövlət strategiyası, idarəetmə, istiqamətlər, perspektivlər, tənzimləmə siyasəti.

G İ R İ Ş

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət fəaliyyətinin formalaşması həm də Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğu prosesi ilə müşayiət olunduğundan dövlətin üzləşdiyi bütün problemlər onun xarici siyasətinə də öz təsirini göstərmişdir. Keçmiş ittifaqın dağılması ilə Azərbaycanın müstəqil xarici siyasət kursunu formalaşdırmaq, onun əsas prioritetlərini, məqsəd və vəzifələrini, istiqamətlərini müəyyən etmək, dünya siyasəti müstəvisinə çıxmaq və beynəlxalq münasibətlər sistemində qatılmaq gənc və təcrübəsiz dövlət üçün o qədər də asan olmamışdır. Belə ki, müstəqilliyin ilk illərində ölkənin xarici siyasət kursunda və hökumətin bu yönlü fəaliyyətində ciddi nöqsanlar, ziddiyyətli, qeyri-müəyyən və qeyri-ardıcıl qərarlar da olmuşdur ki, bütün bunlar Azərbaycanın həm daxili həyatına, müstəqil dövlət quruculuğu prosesinə, həm də onun dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlər sistemində qatılması işinə öz mənfi təsirini göstərmişdir. İnzibati amirlik sisteminin uzunmüddətli bərqərar olması və müstəqillik “parametrləri” ilə uyğunsuzluq təşkil etməsi iqtisadiyyatın ümumi mənzərəsi ilə yanaşı, ayrı-ayrı sahələr üzrə fəaliyyətin müasir dövrün tələblərinə uyğun həyata keçirilməsinə baxışın yenilənməsini tələb edirdi (1.s.93). Bu fəaliyyət, ilk növbədə, öncəki sistemin formalaşmasında özünü əyani sürətdə biruzə verən iqtisadi elastikliyin zəifliyi (bəzi sahələrdə tamamilə olmaması), adaptasiya proseslərinə gec cavab verməsi, məhsuldarlıq səviyyəsinin aşağı olması

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

kimi şərtlər əsasında öz zəruriliyini qorumaqda idi.

Xarici siyasət sahəsində yaşanan problemlərin daxilə baş alıb gedən özbaşınalıq, siyasi böhran, vətəndaş qarşudurması ilə müşahidə olunması, erməni işğalçılarının bir-birinin ardınca Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi və bunun qarşısını almaq üçün mövcud hakimiyyətin ciddi bir iş görə bilməməsi və s. kimi məsələlər müvafiq olaraq o dövrdəki ölkə rəhbərliyinin taleyini həll etdi.

Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətinin formalaşması və prioritet vəzifələrin müəyyənləşməsi Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz onun dövründə Azərbaycanın beynəlxalq münasibətlər sistemində iştirakı və özünəməxsus mövqelər qazanması üçün lazımi tədbirlər görüldü, ölkənin xarici aləm üçün kəsb etdiyi maraqlar dairəsi, geosiyasi və iqtisadi əhəmiyyəti düzgün dəyərləndirildi, beynəlxalq aləmin Cənubi Qafqazda, Xəzər regionunda və Azərbaycanda təmsil olunan, üst-üstə düşən, kəşşən maraq dairələri müəyyənləşdirildi. Beynəlxalq münasibətlərin yeni düzəni, dövlətlərarası əlaqələrin prinsipləri, beynəlxalq hüququn təsir gücü və dairəsi, dünyanın böyük dövlətlərinin, regionun aparıcı ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların Azərbaycanla bağlı yürütdüyü və yürüdə biləcəyi siyasət təhlil edildi (2, s.59).

Xarici siyasətin vəzifələri və əsas məqsədləri.

Ölkələr üzrə təhlil göstərir ki, hər bir dövlət öz xarici siyasəti qarşısındakı vəzifələri həyata keçirmək üçün uzunmüddətli strateji və operativ cari fəaliyyət proqramı hazırlayır. Uzunmüddətli strateji fəaliyyət proqramı dövlətin gücü, qüdrəti, resursları, dünya siyasətindəki rolu və yerindən asılı olaraq müxtəlif məqsəd və vəzifələr üzərində qurulur. Bunların ən vacibləri və həyati əhəmiyyət kəsb edənləri sırasına ölkənin müstəqilliyinin qorunmasını, dünyaya müvəffəqiyyətli intqerasiya və beynəlxalq münasibətlər sistemində özünə layiq yer tutmasını, ərazi bütövlüyü və suveren hüquqlarının təmin edilməsini, vətəndaşlarının firavan həyatını təmin etmək məqsədilə xarici aləmin imkanlarından istifadə edilməsini və s. aid edirlər.

Uzunmüddətli xarici siyasət strategiyası konkret zaman, məkan və şəraitə uyğun olaraq dövlətlərin cari xarici siyasət proqramının hazırlanmasını və yürüdülecək siyasətin, görülecək işlərin prioritetlərinin (mövcud zaman, məkan və şəraitdə reallaşdıracağı birinci dərəcəli vəzifələr) müəyyən edilməsini tələb edir. Əslində xarici siyasət sahəsindəki prioritetlər dövlətin uzunmüddətli xarici fəaliyyətinin tərkib hissəsi, qarşısında duran vəzifələrin daha dəqiqləşdirilmiş, qruplaşdırılmış, təsnifatlaşdırılmış və mövcud zaman, məkan çərçivəsində önə çıxarılmış hissəsidir. Ölkənin xarici siyasət prioritetləri tədqiqatçıların fikrinə görə, dövlətin rəsmi və qeyri-rəsmi institutlarının, vətəndaş cəmiyyətinin və ictimaiyyətin tələb və istəklərinin sintezi nəticəsində formalaşmış ümumi rəy əsasında müəyyən olunur (3, s.59). Ümumi rəyin fəaliyyət proqramına çevrilməsi və milli səviyyədə həyata keçirilməsinin koordinasiyasını dövlət öz institutları, hüquqi və fiziki şəxsləri vasitəsilə reallaşdırır.

Xarici siyasət prioritetlərinin koordinasiyasını həyata keçirən əsas institut Xarici İşlər Nazirliyi hesab olunur. Bu nazirlik mövcud zaman, məkan və şərait çərçivəsində dövlətin ictimai tələblərini öyrənir, ümumiləşdirir, xarici aləmlə təmasda onun reallaşması proqramını hazırlayır, dövlətin ali rəhbərliyinə təqdim edir və həyata keçirilməsi işini təmin edir. Prioritetlərin reallaşması işində Xarici İşlər Nazirliyi həm dövlətin bütün mövcud resurslarını və gücünü, həm də ölkə vətəndaşlarının, dövlətə loyallıq münasibəti ilə seçilən siyasi partiya, ictimai təşkilatların, ayrı-ayrı hüquqi və fiziki şəxslərin imkanlarını səfərbər edir. Bu mənada xarici siyasət və onun prioritet vəzifələrinin həlli tələbləri milli birliyin yaranmasında stimula kimi çıxış edir. Xüsusən böhran və müharibə vəziyyətlərində, ölkənin milli təhlükəsizliyi, ərazi bütövlüyü və xalqın həyatı üçün

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

təhlükə yarandığı məqamlarda insanlarda vətənpərvərlik hisslərinin güclənməsi, maraqların və baxışların yaxınlaşması baş verir. Bu hisslərdən düzgün istifadə olunan, millətinin istək və arzuları mövcud şəraitə və zamana görə doğru istiqamətləndirilən, real iqtisadi, siyasi, hərbi, demoqrafik və s. imkanları nəzərə alınan ölkələrdə prioritetləri reallaşdırmaq mümkün olur. Əks təqdirdə millət qeyri-real və avantürist addımlara sövq olunur ki, bu da onun başqa dövlət və xalqlarla qarşıdurmasına səbəb ola bilər.

Ümumiyyətlə, dövlətin xarici siyasət prioritetlərinin həlli onun obyektiv, yaxud subyektiv dəyərləndirilməsindən, istək və arzuların real vəziyyətə uyğunlaşdırılmasından asılıdır. Çünki beynəlxalq aləmin siyasi, iqtisadi, hərbi, demoqrafik, informasiya imkanları və şəraiti qloballaşma nəticəsində elə bir vəziyyətə gətirilmişdir ki, burada nəyin milli marağa uyğun gəlib-gəlməməsini müəyyənləşdirmək çox çətindir. Ölkənin xarici siyasət prioritetləri açıq diplomatiyaya aid edilir və bir qayda olaraq, dövlət başçıları, xarici siyasət idarələri bu barədə açıq danışirlər. Prioritetin istinad qaynağı milli və milli-dövlət maraqları hesab olunur ki, bunun da əsasını hər bir ölkənin ali qanunu olan Konstitusiya təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas vəzifələri və prioritetləri Azərbaycan dövlətinin Konstitusiyasında əks olunmuşdur. Dövlət başçısı Konstitusiya tələblərindən çıxış edərək hər bir konkret zaman, məkan və şərait çərçivəsində xarici siyasət prioritetlərini müəyyənləşdirir, onun həyata keçirilməsini təmin edir.

Hər bir dövlətin xarici siyasət prioritetlərinin düzgün müəyyən olunması onda öz milli maraqlarını, ölkəni əhatə edən qonşu və region dövlətlərinin imkan və mövqelərini, dünya siyasəti və beynəlxalq münasibətlərin mahiyyəti və reallıqlarını, planetin birgəyaşayış normalarını müəyyən edən böyük dövlətlərin, beynəlxalq təşkilatların, güc mərkəzlərinin maraq və mənafe çərçivələrini, onlara təsir imkanlarını dəqiq qiymətləndirə bilməsindən asılıdır. Hakimiyyət dairələrində ölkənin xarici siyasət perspektivləri, dünya dövlətləri arasında qazanacağı uğurlar, beynəlxalq münasibətlər sistemində tutacağı yer haqqında eyforik deyil, real, pragmatik düşüncə olmalı, dövlətin mövcud xarici siyasət resursları, dünya dövlətləri üçün kəsb etdiyi iqtisadi, siyasi və mədəni əhəmiyyəti düzgün dərk edilməli, beynəlxalq münasibətlərin axarı, tendensiyaları, ölkələrin real maraqları nəzərə alınmalıdır.

Müstəqilliyin ilk illərində ölkəmizdə mövcud olmuş böhran sosial, etik, psixoloji və digər uyğun sahələrdən də yan keçməmiş, bu da son nəticədə özünü ümumilikdə qayda və qanunlara riayət edilməsi, davranış, əxlaq və digər məsələlərlə yanaşı, iqtisadi təşkilatlanmada, istehsal proseslərinin icrasında, sahələrin təkamülündə maneə amili kimi biruzə verirdi. Həmin dövr yerli şərait və imkanların qiymətləndirilməsi sahəsində yer almış çatışmazlıqlarla da müşayiət olunmaqda idi. Belə ki, əksər sənaye və digər təyinatlı subyektlərin öz fəaliyyətini dayandırması, vergi və gömrük sistemlərində heç bir stimullaşdırıcı alətlərdən istifadə olunmaması, yerli xammal bazasının fəal iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasının zəifliyi, peşəkar işçi qüvvəsinin bir çox hallarda öz daimi iş yerlərindən uzaqlaşaraq ölkə hüdudlarından kənara qazanc dalınca yollanması, maddi maraq prinsipinə aşağı səviyyədə əməl olunması, bəhs olunan istiqamətlərdə tənzimləyici addımların atılmaması, respublikada köklü iqtisadi və əlaqələliyi ilə seçilən digər islahatların keçilməsinin yubadılması ümumilikdə ölkənin, o cümlədən onun regionlarının iqtisadi potensialının formalaşmasında öz izlərini buraxmışdır.

Yaranmış vəziyyətin elmi-nəzəri tədqiqi və təcrübi tətbiqi ayrı-ayrı sahələr üzrə formalaşan vəziyyətin düzgün qiymətləndirilməsi və müvafiq çıxış yollarının göstərilməsini şərtləndirir. Bu baxımdan, ilk növbədə, ümumi, o cümlədən sahəvi tənzimləmədə görüləcək işlərin

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

istiqamətlər üzrə müəyyən edilməsi, onların zəruriliyini dikte edən səbəblərin sistemləşdirilməsi və uyğun vəzifələrin dəqiqləşdirilməsi ehtiyacı yaranır.

Xarici siyasət prioritetlərinin əlaqələndirilməsi

Nəzəri-metodoloji araşdırmaların təşkilində müvafiq sahəvi tənzimləmə fəaliyyətinin aparılması zərurətinin haradan qaynaqlanması, ona ehtiyacın yaranması səbəbləri prioritetlərdən biri kimi müəyyən edilir.

Müstəqilliyinin ilk illərində Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri bir neçə əsas vacib sahə üzərində qurulmalı idi:

1. Ölkənin daxilində düşünülmüş siyasət yürütməklə bütün vətəndaşların, milli, sosial təbəqələrin, siyasi, ictimai və digər resursların Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyi və ərazi bütövlüyünün qorunması ətrafında səfərbər edilməsi;

2. Bütün xarici siyasət resursları, diplomatik və siyasi imkanlardan istifadə etməklə Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyinə qarşı yönəlmiş təhlükələrin aradan qaldırılması, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi, erməni separatçıları və Ermənistan qoşunlarının ölkənin ərazilərini işğal etməsinin qarşısının alınması, bu məqsədlə bölgədə və dünyada müttəfiqlərin qazanılması, əleyhdarların bitərəfləşdirilməsi;

3. Dünya siyasətinə təsir imkanı olan böyük dövlətlərlə, beynəlxalq və regional təşkilatlarla, xarici ölkələrdə Azərbaycanın qlobal maraqlarını müdafiə edə biləcək institutlarla, kütləvi informasiya vasitələri ilə, diaspora mərkəzləri və başqa qurumlarla hərtərəfli işin aparılması, Azərbaycanın onlar üçün kəsb edəcəyi əhəmiyyətin anladılması;

4. SSRİ zamanında ölkənin mövcud olan iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni əlaqələrinin müstəqil dövlət maraqları çərçivəsində qiymətləndirilməsi və tənzimlənməsi, bu əlaqələrin alternativlərinin aranması və xarici siyasət istiqamətlərinin yumşaq formada, tədricən, milli maraqlara müvafiq şəkildə dəyişdirilməsi;

5. Regionda ölkənin maraqlar çərçivəsinin, bu yöndə region dövlətləri ilə əlaqə sisteminin, üst-üstə düşən və kəsişən məqamların tədqiq olunması, çevik və operativ fəaliyyət proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi olar. Əlbəttə, bu siyahını istənilən qədər uzatmaq da əsas məsələ ondadır ki, 1992-1993-cü illərdə Azərbaycan rəhbərliyi nəinki bu prioritet vəzifələri müəyyənənləşdirib həyata keçirə bilmədi, əksinə, həm daxilə, həm də xaricdə çox ziyanlı bir siyasət yeridərək ölkəni çətin duruma saldı. Nə vaxtsa, hansısa emosional şəraitdə səslənən “türkün türkdən başqa dostu yoxdur”, “İran ağılı başına yığmalı və Cənubi Azərbaycan məsələsini həll etməlidir”, “Orta Asiya dövlətləri müstəqilliklərini özləri qazanmayıb, yaxud qeyri-demokratik ölkələrdir, odur ki, onlarla münasibət qurmaq olmaz”, “Rusiya ilə bizim haqq-hesabımız hələ irəlidədir”, “Çində insan hüquqları pozulur” və s. bəyanatlarla Azərbaycanı həm daxilə, öz vətəndaşları arasında, həm regionda, həm də xarici aləmdə çox böyük problemlərlə üzbəüz qoydu (4, s.72). Xarici siyasət sahəsində yaşanan problemlərin daxilə baş alıb gedən özbaşnalıq, siyasi böhran, vətəndaş qarşıdurması ilə müşahidə olunması, erməni işğalçılarının bir-birinin ardınca Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi və bunun qarşısını almaq üçün mövcud hakimiyyətin ciddi bir iş görə bilməməsi və s. kimi məsələlər müvafiq olaraq o dövrdəki ölkə rəhbərliyinin taleyini həll etdi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi xarici siyasət prioritetləri və iqtisadi əlaqənin koordinasiyası

Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağ-

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

lıdır. Dünyada baş verən qloballaşma, demokratikləşmə və beynəlxalq inteqrasiya fonunda gənc bir dövlətin birmənalı müstəqil xarici siyasət kursunun müəyyən edilməsi o zaman çox çətin idi. Xüsusən nəzərə alınsa ki, Rusiya və İran qərbyönümlü xarici siyasətə xüsusi qısqanclıq və həssaslıq nümayiş etdirirdilər, qonşu Ermənistan ərazi iddiası ilə ölkəyə işğalçı ordu yeritmişdi və Azərbaycan beynəlxalq təcrid olunmaya məruz qalmışdı, onda Azərbaycanın xarici siyasət fəaliyyətinin hansı çətin şəraitdə həyata keçirildiyini təsəvvür etmək olar. İlk növbədə, Azərbaycanın bir dövlət kimi gələcək dünya nizamında yeri, daxili və xarici siyasətinin xarakteri və prioritetləri müəyyən edilməli, Qərbə, Şərqə, yoxsa Rusiyaya və keçmiş SSRİ məkanında mövcud olan dövlətlərin birliyinə inteqrasiya xətti seçilməli, ölkənin təhlükəsizliyi hansısa mövcud beynəlxalq təhlükəsizlik sistemləri ilə əlaqədə, yoxsa müstəqil, birtərəf şəkildə təmin olunması kimi məsələlər həllini tapmalı idi. Bütün bu məsələlər ətrafında operativ, lakin düşünülmüş, hərtərəfli ölçülüb-biçilmiş qərarlar qəbul edilməli idi.

1993-1994-cü illərdə Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanın xarici siyasətinin və beynəlxalq münasibətlər sistemində təmsilçiliyinin strateji və cari vəzifələri, xarici aləmlə əlaqələrin konturları, prioritetləri müəyyən edildi. Beləliklə, göründüyü kimi, 1993-cü ildən başlayaraq Azərbaycanın xarici siyasəti özündən müştəbehlik üzərində qurulmuş illüziyalardan, “demokratik utopizm”dən xilas olaraq, real və pragmatik məzmun kəsb etmişdir. İlk növbədə, ölkənin pozulmuş ərazi bütövlüyünün bərpası, işğalçıların Azərbaycan torpaqlarından çıxarılması, dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi kimi vəzifələrin həllində beynəlxalq aləmin dəstəyi qazanılmışdır. 1991-93-cü illərdə xarici aləmin kəşfiyyat və xəfiyyə poliqonuna çevrilmiş, siyasi, hərbi, dini, missioner təşkilatların dərin yuva saldığı ölkənin milli təhlükəsizlik məsələləri həll edilmişdir. Azərbaycanın düşmənləri səviyyəsinə qaldırılmış iri region dövlətləri – Rusiya və İranla, erməni lobbisinin təsiri ilə Azərbaycana qarşı sanksiyalar qəbul etmiş ABŞ-la, Fransa və İngiltərə ilə, Orta Asiyanın qonşu türk respublikaları və başqa dövlətlərlə münasibətlər sahmana salınmışdır. Beynəlxalq və regional təşkilatlarla əlaqələr intensivləşdirilmiş, onların imkanlarından Azərbaycanın problemlərinin həlli istiqamətində istifadə etmək üçün tədbirlər görülmüşdür.

Xarici təbliğat və informasiya fəaliyyətini qaydaya salmaq üçün ölkə daxilində mühüm işlər görülmüş, xarici kəşfiyyat, informasiya və xəfiyyə orqanlarının Azərbaycandakı fəaliyyəti nəzarətə götürülmüşdür. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin xarici siyasət fəaliyyətinin formalaşması və inkişafının tarixi qısa olsa da, mühüm hadisələrlə zəngindir. Bu fəaliyyətin tarixi, ədəbiyyatda öyrənilməsi də mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Xarici siyasət fəaliyyətinin qurulmasının əsas məqamları, inkişaf tendensiyaları, beynəlxalq münasibətlər sistemində Azərbaycanın özünəməxsus yer tutması və başqa məsələlər tədqiqatçıların diqqət mərkəzinə çıxarılmalı, görülən və görülməli işlər, uğurlar və uğursuzluqlar təhlil olunmalı, nəzəri və praktiki tövsiyələr verilməlidir.

Müstəqilliyinə nail olduğu gündən Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biri dövlət müstəqilliyini qorumaq və möhkəmləndirmək, ölkənin təhlükəsizliyini, milli dövlətçilik hüquqlarını təmin etmək və beynəlxalq təhlükəsizlik sistemi ilə bağlamaqdan ibarət idi. Bu prioritet bu gün də xarici siyasət kursunun əsas vəzifələrindən birini təşkil edir və onun reallaşdırılması istiqamətində iş davam etdirilir. Çünki Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi yolunda mövcud olan əsas təhlükələr 1995-ci ildən başlayaraq əsasən aradan qaldırılsa da, onun təhlükəsizliyinin təmin olunmasının təminatı məsələsi hələ də açıq qalır. Xüsusən nəzərə almaq lazımdır ki, ölkə ərazisindən xarici işğalçı ordu çıxarılmayıb, onun ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin to-

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

xunulmazlığı ilə bağlı beynəlxalq hüquqları təmin olunmayıb. Bundan başqa, Azərbaycanın iqtisadi, siyasi, ekoloji, informasiya, ərzaq və s. təhlükəsizliyinin də qorunması istiqamətində xarici aləmlə aparılan işlər davam edir və onların ölkə daxilində reallaşdırdığı layihələr dövlətin milli təhlükəsizlik maraqlarına uyğunlaşdırılır. Azərbaycanın müdafiə qabiliyyətinin yüksəlməsi, ordu quruculuğunun NATO standartlarına müvafiq inkişaf etdirilməsi və s. vəzifələr həyata keçirilir.

Azərbaycanın milli təhlükəsizliyinin əsas problemi Ermənistanla münaqişə vəziyyətindən çıxmaq, Qarabağ problemini kökündən həll etmək, bütün ölkə ərazisində dövlətin suveren hüquqlarını bərpa etmək və sərhədlərinin təhlükəsizliyini təmin etməkdən ibarətdir. Bu problemlərin həllində Azərbaycanın ədalətli və beynəlxalq hüquqa söykənən mövqeyini dəstəkləyən, bu mövqeyin əleyhinə çıxış edən və bitərəf mövqe nümayiş etdirən dövlətlər, beynəlxalq və regional təşkilatlar mövcuddur. Əsas vəzifə sözsüz ki, mövqelərimizi müdafiə edənlərin sayını artırmaq məqsədilə xarici siyasət fəaliyyətini gücləndirmək, bu ölkələrlə, təşkilatlarla hərtərəfli iş aparılmasıdır. Azərbaycanın yerləşdiyi Avrasiya bölgəsində dövlətlərin hərbi təhlükəsizliyini təmin edən iki sistem – Rusiyanın rəhbərlik etdiyi “Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi” və ABŞ-ın hegemon olduğu NATO bloku, eyni zamanda müstəqil olaraq öz təhlükəsizliyinin qeydinə qalan İran mövcuddur. Yaxın illərdə NATO-ya qoşulmaq qeyri-real görünür. “Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi”nə qoşulmaq isə Azərbaycanın planlarına daxil deyil. Yaxud Azərbaycan İran və Türkmənistan kimi bloklara qoşulmamaq (bitərəf ölkə) siyasəti yürütmək fikrində də deyil. Göründüyü kimi, Avropa təhlükəsizlik sisteminə (NATO-ya) inteqrasiya olunana qədər kənar təsir və təzyiqlərdən qorunmaq, öz hərbi təhlükəsizliyini təmin etmək ölkənin xarici siyasət prioriteti olaraq qalır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasət nəticəsində hazırda Azərbaycan regionun ən güclü və dinamik inkişaf edən ölkəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan Prezidenti Cənab İlham Əliyev Ulu Öndər Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan neft strategiyasının inkişaf etdirilməsinə böyük önəm verir və neft-qaz kəmərlərinin daha çox şaxələnməsinə çalışır (6, s.129). Azərbaycanın milli gəlirinin mühüm bir hissəsini və iqtisadiyyatının əsas qismini neft təşkil edir. 1994-cü ildən başlayaraq həyata keçirilən yeni neft strategiyasının reallaşdırılması vəzifəsi dövlətin xarici siyasətinin prioritetlərindən biridir. Bu strategiyanın əsas mahiyyəti Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda mövcud olan karbohidrogen ehtiyatlarının qabaqcıl qərb texnologiyası və investisiya imkanlarından səmərəli istifadə etməklə dövrüyyəyə buraxılması, təhlükəsiz yollarla dünya bazarlarına çıxarılması, satışından əldə edilən vəsaitlə ölkənin digər sahələrinin, qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olunması, bugünkü və gələcək nəsillərin firavan həyatının təmin edilməsindən və s. ibarətdir. Bu sahədə Xəzərin sektor bölgüsü, neft kəmərlərinin çəkilişi və təhlükəsizliyi, investisiya təminatı, dünya neft-qaz bazarında lazımi yeri tutmaq və s. kimi çətinliklərin aradan qaldırılması və nəzərdə tutulan işlərin həyata keçirilməsi üçün xarici dövlətlərin imkanlarından maksimum yararlanmaq xarici siyasətin əsas prioritetlərindən birini təşkil edir.

Azərbaycan müstəqilliyinin ilk illərində xarici valyutaların tam təsiri altında olduğundan, ciddi iqtisadi, siyasi, maliyyə-kredit böhranı ilə üzləşdiyindən yenicə dövrüyyəyə buraxdığı manatın sabit kursunu təmin edə bilmədi. Bundan başqa, qeyri-professional makro və mikro-iqtisadi addımlar, kredit, investisiya və pul siyasəti ölkəni xarici kapitalın (rubl və dolların) tam təsiri altına saldı. Qısa zaman çərçivəsində inflyasiya fantastik həddə çatdı, büdcə, xəzinə proqnozları iflasa uğradı. 1993-2005-ci illərdə həyata keçirilən işlər və görülmüş tədbirlər böhranı

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

aradan qaldırdı, inflyasiyanı sabitləşdirdi, büdcə, xəzinə, xarici investisiya qoyuluşu və maliyyə-kredit problemlərini həll etdi. 2005-ci ildə manatın denominasiyası haqqında fərman imzalandı, xəzinəyə iki milyard ABŞ dollarından artıq pul toplandı, neft gəlirlərinin vahid fonda yığılması və istifadəsi strategiyası müəyyən edildi.

Azərbaycanın müasir xarici siyasət prioritetlərindən birini mövcud sabit vəziyyəti təmin etməklə ölkənin xarici kapital və investisiya üçün “əlverişli dövlət imicini” qoruyub saxlamaq, xarici aləmin imkanlarından istifadə edərək qeyri-neft sektorunu inkişaf etdirmək, yeni-yeni iş yerləri açmaq, manatın sabit kursunu və inflyasiyanı idarə etmək, beynəlxalq maliyyə qurumları ilə səmərəli əməkdaşlığı davam etdirmək, xarici borcların səviyyəsini nəzarətdə saxlamaq və getdikcə Azərbaycanın xarici kapitaldan və neft gəlirlərindən asılılığını aradan qaldırmaqdan ibarətdir.

Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri sırasında Qərbi ölkələrinin təmsil olunduğu Avropa Birliyi sisteminə (iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni sahədə) və global dünya siyasəti məkanına inteqrasiya mühüm yer tutur. Bu sistemə daxil olmaqla Azərbaycan həm özünün mövcud resurslarından xalqının firavan həyatının təmin edilməsi istiqamətində daha səmərəli, təhlükəsiz və itkisiz istifadə etmək imkanı əldə edir. Həm də qabaqcıl dünya texnologiyalarından, investisiya və xarici kapitalın ölkə iqtisadiyyatına daha sürətlə daxil olması, qeyri-neft sektorunun inkişafına nail olunması imkanı qazanır. Bununla bağlı, Avropa İttifaqı və ABŞ-ın imkanlarından istifadə edərək ölkənin daxili iqtisadi, sosial və digər strukturlarının islahatını aparmaq və dünya standartlarına qaldırmaq imkanı da yaranar. Odur ki, Avropa İttifaqı və bütün digər beynəlxalq maliyyə strukturları, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Ticarət Təşkilatı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı kimi qurumlarla əməkdaşlıq Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin əsas prioriteti hesab olunur.

Azərbaycan Qərbi ölkələrinin Avrasiya məkanındakı əhəmiyyətli geosiyasi vəziyyətini və zəngin enerji resurslarını lazımi səviyyədə təqdim etməklə, Cənubi Qafqazın lider dövləti statusunu öz əlində saxlaya bilər və saxlamalıdır. Qərbin köməyi və davamlı dəstəyi ilə iqtisadiyyatda struktur islahatlarını müvəffəqiyyətlə başa çatdırmaq, dünyanın liberal ticarət-biznes məkanına daxil olmaq üçün əlverişli beynəlxalq dəstək almaq və dinamik inkişaf yoluna çıxmaq xarici siyasətin mühüm prioriteti olaraq qalır. Azərbaycanın xarici siyasət prioritetləri sırasına eyni zamanda dünyada beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanan sivil birgəyaşayış normalarının bərqərar olması, dövlətlərin beynəlxalq hüquqlarının qorunması üçün təsirli tədbirlərin görülməsi, beynəlxalq təşkilatların, xüsusən BMT, ATƏT, NATO kimi qurumların dünyada sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunmasında daha yaxından iştirakının artırılması və s. məsələlər də daxildir. Azərbaycan transmilli dünya siyasətində yaxından iştirak edir.

Müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində baş verən bütün hadisələr və cərəyan edən tendensiyalar dövlətin daxili və xarici vəziyyətinə bilavasitə təsir göstərir. Qloballaşma və dünya siyasətinin transmilliləşməsi, regional inteqrasiya, transmilli demokratikləşmə, liberallaşma və s. kimi proseslərdə ölkənin vahid strateji yanaşma nümayiş etdirməsi və iştirakı bütün dünyada izlənilir və qiymətləndirilir. Odur ki, həm bu yöndə atılan praktik addımlar, həm də görülən işlərin beynəlxalq aləmdə düzgün təqdim olunması xarici siyasətin əsas prioritetlərindən birini təşkil edir. Nəzərə alınsa ki, Amerika və Avropa İttifaqı dövlətləri müasir dövrdə öz xarici siyasətlərini dünya ölkələrinin demokratik transformasiyası üzərində qurur və hər bir ölkə beynəlxalq münasibətlər sistemində demokratik dəyərlərə münasibətinə görə qiymətləndirilir, onda bu işin nə qədər prioritet olduğunu anlamaq olar.

AUDIT 2023, 1 (39), səh. 91-99.
AUDIT 2023, 1 (39), pp. 91-99.
АУДИТ 2023, 1(39), стр. 91-99.

Y E K U N

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan dövləti dünyada yaşayan bütün azərbaycanlıların istinad yeri, qürur mənbəyi və doğma Vətəndir. Odur ki, ölkə daxilində olduğu kimi, bütün dünya ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların, onlara məxsus əmlak və mülkiyyətin, soydaşlarımızın milli və vətəndaş haqlarının qorunması da xarici siyasətin prioritet istiqaməti kimi diqqət mərkəzindədir. Xarici ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar eyni zamanda Azərbaycan dövləti üçün dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində, regionlarda və bütövlükdə beynəlxalq aləmdə baş verən hadisələrə təsir etmək anlamında xarici siyasət resursu kimi çıxış edir. Bu resursu qorumaq, imkanlarını artırmaq, həm azərbaycanlıların öz hüquqlarının dolğun təmin olunmasında, həm də Vətənin mənafeələrinin qorunmasında onlardan istifadə etmək xarici siyasətdə ən vacib prioritetlərdən biridir.

Azərbaycanın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin müəyyən etdiyi xarici prioritetləri sırasına region maraqlarının sistemləşdirilməsi və reallaşması istiqamətində görülən vacib işləri də aid etmək olar. Məsələn, Dağlıq Qarabağ problemi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini həll etməklə yanaşı, Azərbaycan İran, Türkmənistan və Rusiya ilə kəşif və toqquşan maraqların ortaq nöqtəsini tapmaq və əlaqələri yaxşılaşdırmaq, Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstanla və strateji maraqları ölkəmizlə üst-üstə düşən digər region ölkələri ilə müttəfiqlik əlaqələrini daha da inkişaf etdirmək, Xəzər dənizinin statusu, TRASEKA, Şərqi-Qərbi enerji-nəqliyyat kommunikasiya layihələrinin həllində müttəfiqlərlə birlikdə səy göstərmək kimi vəzifələri də həll etməlidir. Bundan başqa, Avrasiya məkanında həyata keçirilən beynəlxalq və regional inteqrasiyada öz layiqli yerini tutmaq, ölkənin milli maraqlarını maksimum qorumaq və təmin etmək vəzifəsi Azərbaycandan xüsusi düşünülmüş və balanslı siyasət tələb edir. Bu regionda Rusiya başda olmaqla MDB, İran başda olmaqla İƏT, Türkiyə başda olmaqla Türkdillil Dövlətlər Birliyi, ayrıca Avropa İttifaqı, Çin, ABŞ və başqa ölkələrlə əlaqələr sistemi çox mürəkkəb və ziddiyyətlidir. Bütün bunlar Azərbaycanın xarici əlaqələrində balanslı regional siyasət yürütməyi xüsusi bir prioritet kimi irəli çıxarır. Balanslı regional siyasət ölkənin bugünkü təhlükəsizliyi və müstəqil gələcəyi üçün ən mühüm təminat rolunu oynaya biləcək faktordur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayev A.P. İqtisadiyyat və iqtisadi siyasət. Bakı, Asiya, 2003, 216 s.
2. Allahverdiyev H.A. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı, ADİU, 2007, 792s.
3. Alıyev İ.H. Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri. Bakı, Elm, 2006, 380s.
4. Əhmədov N.H. Dövlət tənzimlənməsinin iqtisadi mexanizmləri. Bakı, Sabah, 2011, 194s.
5. Qasımov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı, 2009, 416 s.
6. Mahmudov C.İ. Biznes: əsasları, təşkili və idarə edilməsi. Bakı, Nurlan, 2011, 272s.
7. Nuriyev Ə.X. Regional inkişafın dövlət tənzimlənməsinin aktual məsələləri. Bakı, Elm, 2004, 224s.
8. Ефременко Н.В., Галицын Н.И. Государственное регулирование национальной экономики: реалии и проблемы. Москва, Аристей, 2013, 629 с.
9. Малыш М.Н. Государственное регулирование экономики. СПб: Наука, 2010, 499с.
10. Серова Е.С. Аграрные реформы в переходных экономиках: общие цели и различные траектории. Новосибирск: Экомир, 2009, 229с.
11. www.economy.gov.az

*Asaf Heydar Garibov,
Ph.D. (Econ.), Associate professor,
Baku Business University,
E-mail: asafgaribzade@gmail.com,
© A.H. Garibov, 2023*

COORDINATION OF FOREIGN POLICY PRIORITIES AND ECONOMIC RELATIONS DEFINED BY NATIONWIDE LEADER HEYDAR ALIYEV

A B S T R A C T

Azerbaijan's foreign policy, which went through complex formation stages during the period of independence, was conducted under the leadership of National Leader Heydar Aliyev, certain foreign policy priorities began to be exhaustive, consistent and principled, were based on the strategic interests of the state, served the vital interests of the country, were carefully developed, distinguished by their clear, specific tasks and directions.

All these changes created conditions for the improvement of the areas that gave impetus to the development of the Republic of Azerbaijan. At the same time, recapture of Karabakh territory which are considered the historical and eternal lands of Azerbaijan, from Armenian invaders testifies to the presence of a correct management system in the foreign policy of the state, and the essence of important problems in the regulation of foreign economic relations was revealed in the research work.

Keywords: economic sector, the state's strategy, management, directions, perspectives, national economy.

*Гарибов Асаф Гейдар оглы,
доктор философии по экономике, доцент,
Бакинский Университет Бизнеса,
E-mail: asafgaribzade@gmail.com,
© Гарибов А.Г., 2023*

КООРДИНАЦИЯ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ, ОПРЕДЕЛЕННЫХ НАЦИОНАЛЬНЫМ ЛИДЕРОМ ГЕЙДАРОМ АЛИЕВЫМ

Р Е З Ю М Е

Внешняя политика Азербайджана, прошедшая сложные этапы становления в период независимости, проводилась под руководством Общенационального Лидера Гейдара Алиева, определенные приоритеты внешней политики, стали носить исчерпывающий, последовательный и принципиальный характер, строились на стратегических интересах государства, служили жизненно важным интересам страны, тщательно разрабатывались, выделялись своими четкими, конкретными задачами и направлениями.

Все эти изменения создали условия для совершенствования отраслей, дающих толчок развитию Азербайджанской Республики. В то же время возврат карабахских земель, оккупированных армянскими захватчиками, считающихся исконными землями Азербайджана, свидетельствует о наличии правильной системы управления во внешней политике государства, и в исследовательской работе раскрыта важность регулирования проблем во внешнеэкономических связях.

Ключевые слова: экономическая отрасль, стратегия государства, менеджмент, направления, перспективы, национальная экономика.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
16.01.2023
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
30.01.2023
Çapa qəbul olunmuşdur: 03.02.2023*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 16.01.2023
Отправлено на повторную
обработку: 30.01.2023
Принято к печати: 03.02.2023*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 16.01.2023
Send for reprocessing: 30.01.2023
Accepted for publication: 03.02.2023*